

СУДОВІ ВИТРАТИ В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСІ

COURT COSTS IN ECONOMIC PROCEEDINGS

Шпомер А.І., к.ю.н.,

доцент кафедри публічного та приватного права
Національний університет «Чернігівська політехніка»

Чумаченко В.Ю., студент IV курсу юридичного факультету

Національний університет «Чернігівська політехніка»

Стаття присвячена дослідженню правового регулювання судових витрат в господарському судочинстві. У статті проводиться аналіз сутності, змісту та функцій судових витрат у господарському процесі. Мета дослідження полягає в аналізі, обговоренні та розгляді проблем, пов'язаних із судовими витратами в господарському процесі, які становлять важливу складову такого процесу. У статті автори визначають правовий характер основних компонентів судових витрат та аналізують їхні особливості в контексті господарського судочинства. Дослідження спрямоване на виявлення найбільш проблемних аспектів розподілу судових витрат між сторонами господарського процесу у судових рішеннях та аналізі змін, які відбулися в регулюванні цього господарського процесуального інституту.

Авторами досліджуються аспекти, пов'язані із зустрічним забезпеченням та включенням до судових витрат оплати послуг юристів, які не є адвокатами. Дана стаття є інформаційним джерелом для фахівців у галузі права та всіх, хто цікавиться господарським судочинством та питаннями судових витрат в Україні. Дослідження може сприяти подальшій дискусії та вдосконаленню регулювання даного інституту у господарському процесі.

Висновок даної статті відображає необхідність внесення змін до чинного законодавства щодо включення витрат на оплату послуг юристів без адвокатського статусу до складу судових витрат в господарському судочинстві. У дослідженні зроблено висновок, що така практика є несправедливою та потребує внесення відповідних змін до частини першої статті 44 Господарського процесуального кодексу України. Запропоноване нове визначення судових витрат, що включає в себе також витрати на юридичні послуги, що надаються суб'єктами господарювання, які не мають статусу адвоката, що спрямоване на більш повну адаптацію судових витрат до сучасних реалій. Це має гарантувати рівність перед законом і забезпечити суб'єктам господарювання право включати витрати на правовий захист у склад судових витрат, що сприятиме більш справедливому та ефективному господарському судочинству в Україні.

Ключові слова: судові витрати, судовий збір, функції судових витрат, Господарський кодекс України.

This article is devoted to the study of the legal regulation of court costs in the economic judiciary of Ukraine. The article analyzes the essence, content and functions of court costs in economic litigation. The purpose of the study is to carefully analyze, discuss and consider the problems related to legal costs in the economic process, which are an important component of such a process. In the article, the author defines the legal nature of the main components of court costs and analyzes their features in the context of economic litigation. The study is aimed at identifying the most problematic aspects of the distribution of court costs between the parties to the economic process in court decisions and analyzing the changes that have taken place in the regulation of this economic procedural institution.

Aspects related to counter-security and the inclusion of non-lawyer legal fees in legal costs are also explored. This article is a source of information for legal professionals and anyone interested in business litigation and legal costs in Ukraine. The study can contribute to further discussion and improvement of the regulation of this institute in the economic process.

The conclusion of this article reflects the need to make changes to the current legislation regarding the inclusion of costs for the services of lawyers without attorney status as part of court costs in commercial litigation. The article concludes that this practice is unfair and needs to be changed by making appropriate changes to the first part of Article 44 of the Economic Procedure Code of Ukraine. A new definition of court costs is proposed, which includes a number of components and includes costs for legal services provided by economic entities that do not have the status of a lawyer, which is aimed at a more complete adaptation of court costs to modern realities. This initiative aims to ensure equality before the law and provide business entities with the opportunity to include costs of legal defense in the composition of court costs, which will contribute to a fairer and more effective economic justice in Ukraine.

Key words: court costs, court fee, functions of court costs, Commercial Code of Ukraine.

Судові витрати є матеріальним чинником доступності до правосуддя. Проблема судових витрат пов'язана з гарантуванням одного з ключових принципів будь-якого судового процесу – доступності судового захисту порушених чи оспорюваних прав та інтересів фізичних та юридичних осіб. Дане питання тісно пов'язане з положеннями статті 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод [2], в положеннях якої закріплений принцип, про те, що кожен має право на справедливий і публічний розгляд його справи у продовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, який вирішить спір щодо його прав і обов'язків. Відтак питання судових витрат потребує наукового аналізу та дослідження, а також подальшого надання пропозицій щодо вдосконалення норм чинного законодавства.

Аналіз досліджень даної проблеми. Питанням інституту судових витрат присвятили свої праці такі вчені, як: М. Д. Заріцький, О. В. Богомол, Л. С. Зуєва, Л. Г. Глущенко, Ю. В. Білоусова, Т. С. Коваленко, Н. Ю. Сакара та інші. Проте, деякі позиції науковців суперечливі й викликають наукову дискусію. Попри це, вважається, що дана тематика

залишається актуальною для дослідження. Закон України «Про судовий збір» доволі часто зазнає змін, зокрема, значною мірою була змінена концепція обрахунку судового збору, що також є підставою для наукової дискусії.

Мета дослідження полягає у аналізі сутності, видів та функцій судових витрат у господарському судочинстві, визначенні та розгляді проблем, пов'язаних із судовими витратами в господарському судочинстві, а також у розкритті правового характеру основних складових судових витрат.

Виклад основного матеріалу. На сьогоднішній день правовою основою сплати та розподілу судових витрат в Україні є Господарський процесуальний кодекс України (далі – ГПК України) та Закон України «Про судовий збір», що визначає правові засади справляння судового збору, платників, об'єкти та розміри ставок судового збору, порядок сплати, звільнення від сплати та повернення судового збору.

Господарське процесуальне законодавство націлене на те, щоб сторони, а також треті особи, які пред'являють незалежні вимоги у справах, несли відповідальність за витрати, пов'язані з судовим процесом. Ця відповідальність не обмежується лише бажанням держави частково

компенсувати витрати, пов'язані з господарськими справами, але також спрямована на запобігання поданню безпідставних позовів, сприяння добровільному виконанню сторонами своїх законних зобов'язань, визнання та врегулювання порушень прав та законних інтересів сторін згідно з чинним законодавством або укладеними угодами [3, с. 144].

Судові витрати є важливим елементом забезпечення справедливого та доступного судочинства. Вони впливають на фінансову стійкість учасників судового процесу та можуть мати значний вплив на результати судових рішень. Тому розуміння правового характеру та компонентів судових витрат є необхідним для всіх зацікавлених сторін та фахівців у галузі правознавства. Зазначені компоненти судових витрат є невід'ємною частиною судового процесу та правової системи в цілому. Вони сприяють забезпеченню фінансової усталеності судових органів, забезпеченню правового захисту громадян та підприємств, а також забезпечують здійснення правосуддя відповідно до вимог закону.

В Господарському процесуальному кодексі визначення поняття «судові витрати» відсутнє. Стаття 1 Закону України «Про судовий збір» вміщує поняття «судовий збір» та визначає його як платіж, який стягується на всій території України за подання заяв, скарг до суду, видачу судами документів та інші судові рішення.

Слід наголосити, що у сучасній юридичній літературі існує розмаїття тлумачень поняття судових витрат, що призводить до різних інтерпретацій цієї правової категорії. Так, М. Д. Заріцький визначає судові витрати як відповідні грошові кошти, що витрачаються у зв'язку із розглядом та вирішенням справ у порядку господарського судочинства і покладаються на сторони, третіх осіб із самостійними вимогами з метою їхнього відшкодування державі та спонукання зацікавлених осіб до врегулювання спорів згідно з законом без втручання суду [4, с. 55].

Т. С. Коваленко під судовими витратами розуміє витрати осіб, які беруть участь у розгляді справи, а у випадку їх звільнення від сплати судових витрат – витрати держави на здійснення правосуддя [5, с. 202].

О. В. Богомол вказує на необхідність дослідження судових витрат у господарському процесуальному праві, розглядаючи їх як фінансові ресурси, на які поширюються правові обов'язки щодо оплати, що виникають у учасників господарського судового процесу на підставі встановлених законодавством норм або рішень суду. Ці витрати виникають з конкретного господарського спору, що розглядається в господарському суді [6, с. 24].

Вважається, що всі вище зазначені погляди мають право на існування, тому узагальнивши їх, можна зробити висновок, що під судовими витратами у господарському судочинстві слід розуміти матеріальні витрати учасників господарського судочинства, пов'язані з вирішенням судових спорів, які віднесені до юрисдикції господарського суду та схиляють сторони до вирішення спору в позасудовий спосіб.

В юридичній літературі зазначаються функції судових витрат, зокрема: 1) матеріальне забезпечення судочинства шляхом часткового залучення фінансових коштів осіб, які беруть участь у справі; 2) відшкодування витрат, пов'язаних з розглядом справи, учасникам процесу; 3) вплив на процесуальну поведінку учасників процесу; 4) запобігання неправомірній та недобросовісній процесуальній поведінці (зловживання процесом) та покарання за вказані дії [10, с. 71].

Серед функцій судових витрат у науці господарського процесуального права зазвичай виокремлюють компенсаційну функцію. Також судові витрати виконують превентивну та штрафну функції, оскільки їх справляння певною мірою має негативні наслідки для правопорушника (сторони, дії або бездіяльність якої викликали необхідність

у судовому захисті прав та інтересів). Соціальна функція виявляється в тому, що судові витрати мають забезпечити фактичну доступність правосуддя. Одночасно слід підкреслити, що загроза покладення на винну особу обов'язку відшкодування судових витрат, які можуть мати досить великий розмір, має своєю метою попередження правопорушень [11, с. 202].

Відповідно до статті 123 ГПК України, судові витрати складаються з судового збору, сум, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи, призначеної господарським судом, витрат, пов'язаних з оглядом та дослідженням речових доказів у місці їх знаходження, оплати послуг перекладача, адвоката та інших витрат, пов'язаних з розглядом справи. До витрат пов'язаних із розглядом справи, належать витрати:

- 1) на професійну правничу допомогу;
- 2) пов'язані зі залученням свідків, спеціалістів, перекладачів, експертів та проведенням експертизи;
- 3) пов'язані з витребуванням доказів, проведенням огляду доказів за їх місцем знаходження, забезпеченням доказів;
- 4) пов'язані з вчиненням інших процесуальних дій, необхідних для розгляду справи або підготовки до її розгляду [1].

Склад судових витрат не є вичерпним, і оцінка тих чи інших витрат сторін як судових, здійснюється господарським судом. Аналіз ГПК України дозволяє зробити висновок, що законодавці передбачали існування інших витрат у господарському судочинстві, залежно від конкретних обставин справи.

На відшкодування відповідних витрат сторони можуть претендувати не завжди, і відсутність такого механізму у справах господарської юрисдикції стала підставою для звернення до Конституційного Суду. У своєму рішенні Конституційний суд від 30.09.2009 № 23-рп/2009 у справі про право на правову допомогу зазначив: гарантування кожному такого права у контексті ч. 2 ст. 3, ст. 59 Конституції покладає на державу відповідні обов'язки щодо забезпечення особи правовою допомогою належного рівня. Такі обов'язки зумовлюють необхідність визначення у законах, інших правових актах порядку, умов і способів надання цієї допомоги. Однак, не всі галузеві закони, зокрема процесуальні кодекси, містять приписи, спрямовані на реалізацію зазначеного права, що може призвести до обмеження чи звуження його змісту та обсягу. Натомість склад судових витрат наукової дискусії не викликає, він є доволі чітким і конкретним [7].

Судовий збір включається до складу судових витрат. Згідно з останніми змінами до Закону України «Про судовий збір», судовий збір справляється у відповідному розмірі від прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року, в якому відповідна заява або скарга подається до суду, – у відсотковому співвідношенні до ціни позову та у фіксованому розмірі.

Згідно з чинним законодавством юридичні особи сплачують судовий збір за:

- подання до суду позовної заяви та іншої заяви, передбаченої процесуальним законодавством;
- подання до суду апеляційної і касаційної скарги на судові рішення, заяви про перегляд судового рішення у зв'язку з нововиявленими обставинами, заяви про скасування рішення третейського суду, заяви про видачу виконавчого документа на примусове виконання рішення третейського суду та заяви про перегляд судових рішень ВСУ;
- видачу судами документів у разі ухвалення судового рішення, передбаченого Законом.

Винятком є випадки, які не передбачають сплату судового збору юридичними особами, зокрема, за подання, заяви: про перегляд Верховним Судом України судового рішення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні справи

судом; про зміну чи встановлення способу, порядку і строку виконання судового рішення; про поворот виконання судового рішення; про винесення додаткового судового рішення [8].

Відповідно до Закону України «Про адвокатуру і адвокатську діяльність» та ст. 126 ГПК витрати, пов'язані з правничою допомогою адвоката, несуть сторони, крім випадків надання правничої допомоги за рахунок держави. Для визначення розміру витрат на професійну правничу допомогу з метою розподілу судових витрат учасник справи подає детальний опис робіт (наданих послуг), виконаних адвокатом, та здійснених ним витрат, необхідних для надання правничої допомоги. Витрати, що підлягають сплаті за послуги адвоката, визначаються в порядку, встановленому Законом України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» від 05.07.2012 р. Документальним підтвердженням таких витрат є: угода про надання послуг із ведення справи в суді та/або довіреність, виdana стороною представнику її інтересів у суді; платіжне доручення або інший документ, що підтверджує оплату послуг; копія свідоцтва адвоката або оригінал ордера адвоката, виданого адвокатським об'єднанням, з додаванням до нього виписки з договору, в якому зазначаються повноваження адвоката як представника або обмеження його прав надійснення окремих процесуальних дій. Розмір витрат на оплату послуг адвоката має бути співмірним із:

1) складністю справи та виконаних адвокатом робіт (наданих послуг);

2) часом, витраченим адвокатом на виконання відповідних робіт (надання послуг);

3) обсягом наданих адвокатом послуг та виконаних робіт;

4) ціною позову та (або) значенням справи для сторони, в тому числі впливом вирішення справи на репутацію сторони або публічним інтересом до справи [1].

Поняття «послуги адвоката» та «правова допомога» дуже схожі за своїм змістом, оскільки обидва виражають право особи на отримання юридичних послуг. При цьому перше поняття є складовою другого та відрізняється за суб'єктною ознакою. Оскільки чинний Господарський процесуальний кодекс визначає лише витрати, які підлягають сплаті за послуги адвоката, то в господарському суді, на відміну від загальних судів, немає правових підстав для компенсації судових витрат, пов'язаних з наданням правової допомоги фахівцями у сфері права, які не мають статусу адвоката. Що, на нашу думку, не відповідає сучасним реаліям діяльності суб'єктів господарювання, не гарантує рівності перед законом та сприятиме більш справедливому та ефективному господарському судочинству.

ГПК України передбачає можливість сторін залучати до розгляду господарської справи експерта з питань права, тобто особу, яка має науковий ступінь та є визнаним фахівцем у галузі права.

Експертам, перекладачам, іншим особам, викликаним до господарського суду для дачі пояснень, відшкодовуються вартість проїзду до місця виклику і назад залізничним, автомобільним, водним і повітряним транспортом; страхові платежі за державне страхування на транспорті; вартість попереднього продажу проїзних документів; проїзд автомобільним транспортом (крім таксі) до залізничної станції, аеропорту, якщо вони знаходяться за межею населеного пункту; найом жилого приміщення, а також добові у розмірах, встановлених законодавством про службові відрядження, та згідно з поданими документами, що підтверджують розмір цих витрат. Якщо проїзні документи не подано, відшкодовується мінімальна вартість проїзду між місцем проживання і місцем виклику. Витрати, пов'язані з викликом до суду, відшкодовуються після виконання експертами, перекладачами та іншими особами своїх обов'язків у розмірі, що визначається у рішенні господарського суду.

На думку Богомол О. В. обсяг роботи експерта у галузі права та його висновки буде доволі важко оцінити у грошовому еквіваленті, така оцінка може мати суб'єктивний характер. Напевне, одним із критеріїв, який впливатиме на вартість такої наукової діяльності буде рівень наукового ступеня експерта та його вчене звання. Загалом вважається це питання відкритим і вказана проблематика вимагатиме додаткової регламентації [9, с. 25].

Висновки. Таким чином, можна дійти висновку, що в Господарському процесуальному кодексі відсутнє чітке визначення поняття «судові витрати». Науковці інтерпретують це поняття по-різному, що призводить до різних тлумачень цієї правової категорії. Узагальнюючи доктринальні визначення, можна зробити висновок, що судові витрати у господарському судочинстві включають в себе матеріальні витрати учасників господарської справи, пов'язані з вирішенням судових спорів, які підпадають під юрисдикцію господарського суду та сприяють вирішенню спору позасудовим шляхом.

Сутність судових витрат полягає у тому, що кошти, виділені державою на здійснення правосуддя, що покладаються законом на сторони, третіх осіб із самостійними вимогами з метою їх часткової компенсації, спонукають до добровільного належного виконання обов'язків та попередження необґрунтованих звернень до суду. Судові витрати відіграють важливу роль, виконуючи різноманітні функції, які визначають їх значення для правопорядку та доступності правосуддя. Серед них можна виділити компенсаційну, превентивну, штрафну та соціальну функції.

Закон «Про судовий збір» здійснює правове регулювання судових витрат у господарському судочинстві, а саме – поняття судового збору та закріплює його включення до судових витрат. З останніми змінами, що внесені до Закону, розмір судового збору став залежним від прожиткового мінімуму та від ціни позову, що створює певну складність у визначенні судових витрат для сторін. Особливий акцент робиться на обов'язках юридичних осіб сплачувати судовий збір за різними процесуальними діями, включаючи подання позовних заяв, апеляційних скарг, та інші судові дії. Проте, є винятки, коли не передбачено сплату судового збору, зокрема, в справах, пов'язаних із міжнародними судовими установами або при зміні чи встановленні способу виконання судового рішення. Окремо треба зазначити, що витрати пов'язані із правничою допомогою адвоката, залежать від складності справи та обсягу наданих послуг. Тут важливо враховувати не лише професійний рівень адвоката, але і вплив справи на сторони, включаючи репутацію та громадський інтерес.

Чинний Господарський процесуальний кодекс не вміщує правових підстав для компенсації судових витрат, пов'язаних з наданням правової допомоги фахівцями у сфері права, які не мають статусу адвоката. Що, на нашу думку, не відповідає сучасним реаліям діяльності суб'єктів господарювання, не гарантує рівності перед законом та сприятиме більш справедливому та ефективному господарському судочинству.

Важливою в господарському процесі є експертна допомога, яка може вимагати відшкодування вартості проїзду, найму житла, та інших витрат для експертів, перекладачів, та інших фахівців. Однак визначення точного розміру таких витрат може бути складним завданням, тому вважається, що потребує додаткового регулювання для спрощення розрахунку такого відшкодування.

Судові витрати у господарському судочинстві є важливим аспектом фінансового планування та доступності правосуддя, і вимагає розгляду та регулювання, для забезпечення справедливого та ефективного процесу розгляду господарських справ. Питання відшкодування судових витрат залишається актуальним і потребує подальшого теоретичного розгляду з метою забезпечення правової допомоги належного рівня у господарському судочинстві.

ЛІТЕРАТУРА

1. Господарський процесуальний кодекс України від 06.11.1991 № 1798-XII. Дата оновлення 07.09.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> (дата звернення 23.10.2023).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод від 4 листопада 1950 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 23.10.2023).
3. Кройтор В. А., Синегубов О. В., Бортнік О. Г. Господарський процес : навч. посіб. Харківський нац. ун-т внутр. справ. Харків. 2020. 328 с.
4. Заріцький М.Д., Галушка Н.О. Судові витрати в господарському процесі. *Вісник Львівського торговельно-економічного університету. Юридичні науки*. 2019. № 8. С. 52–61.
5. Коваленко Т.С. Сутність та функції судових витрат у господарському процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*. Серія «Право». 2013. № 14. С. 201–203.
6. Богомол О. В. Судові витрати у господарському судочинстві України : монографія. Київ: Центр учбової літератури, 2015. 168 с.
7. Конституція України від 28.06.96 р *Відомості Верховної Ради України*. – 1996. – № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення 23.10.2023).
8. Закон України «Про судовий збір» від 08.07.2011 № 3674-VI. Дата оновлення 18.10.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3674-17/ed20231018#Text> (дата звернення 23.10.2023).
9. Богомол О. В. Витрати, що підлягають сплаті за проведення судової експертизи у господарському процесі України. *Вісник господарського судочинства*. 2010. № 6. С. 23–26.
10. Ніколенко Л. М. Господарське процесуальне право України : підручник Маріуп. держ. ун-т. Одеса: Фенікс, 2015. 512 с.
11. Коваленко Т.С. Сутність та функції судових витрат у господарському процесі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. № 1062. Серія «Право». Випуск № 14. 2013. С. 201–203.